

ULOGA PUČKOG OTVORENOG UČILIŠTA ZAGREB U RAZVOJU OBRAZOVANJA ODRASLIH U HRVATSKOJ

Nikola Pastuović
nikola.pastuovic@zg.t-com.hr

Učilišta za obrazovanje odraslih i društveni kontekst

Društvene su znanosti, prvenstveno sociologija i ekonomika obrazovanja, utvrdile da edukacija nedvojbeno djeluje na društveni razvoj, ali i to da je odnos između obrazovanja i društva recipročno uzročan pri čemu obrazovanje više ovisi o društvu nego što društvo ovisi o obrazovanju. Obrazovanje je snažno društveno kontekstualizirano pa društvo vrši pritisak da formalna struktura, programska orijentacija, izvedba programa i proizvedeni izlazi iz obrazovanja budu poželjni ulazi u pojedine društvene podsustave od kojih su najvažniji gospodarstvo, politika i kultura.

Budući da je obrazovanje, a pogotovo učenje, uistinu, cjeloživotni proces, navedena zakonitost regulira i obrazovanje odraslih. Odraslost je najduže životno razdoblje, pa obrazovanje koje se odvija u tom razdoblju ima potencijal doživotno mijenjati, odnosno razvijati osobu, a unapređujući njezine profesionalne i građanske kompetencije, djelovati na tempo društvenog razvoja. No, smjer tog djelovanja pretežito je društveno uvjetovan. Uloga institucija za obrazovanje odraslih (pa i Otvorenog pučkog učilišta Zagreb) determinirana je navedenom zakonitošću pa ju je moguće rekonstruirati i predvidjeti pod vidom gospodarskih, političkih i kulturnih okolnosti u kojima je ova institucija djelovala tijekom proteklih desetljeća i njihovih predvidljivih promjena. Valja naglasiti da opisana interakcija između obrazovanja i društva nije naš nacionalni specifikum nego je globalna pa je tako i dovela da nastanka i oblikovanja institucija za obrazovanje odraslih u različitim zemljama.

Zbog industrijalizacije i demokratizacije razvijenih društava, obrazovanje odraslih počelo se intenzivno razvijati u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, a međunarodne su ga obrazovne organizacije (UNESCO, OECD, ILO) sredinom prošloga prepoznale kao posebno područje obrazovanja i ujedno kao područje polidisciplinarnog i interdisciplinarnog znanstvenog istraživanja. Početkom dvadesetog stoljeća nastaju specijalizirane ustanove za obrazovanje odraslih koje pod različitim nazivima djeluju u Njemačkoj, skandinavskim zemljama i u Velikoj Britaniji. Taj proces nije zaobišao ni Hrvatsku pa je 1907. godine profesor Bazala potaknuo osnivanje Otvorenog sveučilišta u Zagrebu.

Djelovanje i institucionalni format učilišta mijenjao se pod utjecajem društvenih (gospodarskih, političkih i kulturnih) okolnosti, pa je za osmišljavanje i promoviranje današnje i buduće uloge Pučkog otvorenog učilišta Zagreb, korisno pokazati kako se ona mijenjala korelativno promjenama društvenog konteksta u razdoblju socijalističke Jugoslavije i u razdoblju nakon državnog osamostaljenja Hrvatske.

Radničko sveučilište „Moša Pijade“ u socijalističkoj Jugoslaviji

Koncept učilišta za odrasle u drugoj Jugoslaviji obilježen je njezinim ekonomskim, političkim i kulturnim značajkama. Nakon staljinističkog razdoblja, pedesetih je godina započela intenzivna industrijalizacija, te s tim u vezi svojevrsna „seoba naroda“ iz sela i gradove, što je zahtijevalo opismenjavanje stanovništva i njegovo stručno osposobljavanje. Istodobno je proklamirano „radničko samoupravljanje“, što je trebalo legitimirati odmak političkog poretka od sovjetskog modela. Ekonomija se razvijala kao mješavina tržišnog i planskog gospodarstva. Napušten je i kruti koncept „socijalističkog realizma“ u području kulture i otvoren prostor za „nove tendencije“. Kako je radnička klasa proglašena političkim hegemonom, u uvjetima njezine relativne obrazovne zaostalosti nametnula se potreba da se ustroje i omasove obrazovne institucije specijalizirane za kompenzacijsko i daljnje obrazovanje zaposlenika, prvenstveno u tvornicama, odnosno organizacijama u kojima se odvijala materijalna proizvodnja. U takvim okolnostima 1962. godine osnovano je Radničko sveučilište „Moša Pijade“ u Zagrebu, kao radničko, a ne kao narodno sveučilište, čime je naglašen prekid s prošlošću Otvorenog sveučilišta koje je djelovalo u drugačijem društvenom okruženju. Konceptualni diskontinuitet vidljiv je i u proklamiranoj misiji učilišta koja je iskazana sintagmom „tvorničkog obrazovanja“ radnika (a ne više „narodnog“ obrazovanja odraslih). Kasnijih je godina ovakva isključiva orijentacija napuštena te su Radničko i Narodno sveučilište grada Zagreba integrirani u Radničko i narodno sveučilišta „Moša Pijade“ (poznato kao RANS „Moša Pijade“).

Radničkom sveučilištu „Moša Pijade“ u Zagrebu bila je namijenjena reprezentativna uloga u području obrazovanja odraslih. Ona se nije očitovala samo svojim nazivom nego i arhitekturom, programom i ustrojem. Zgrada Radničkog sveučilišta bila je po sudu stručnjaka emanacija moderne arhitekture, interijer je dizajnirao jedan od najcjenjenijih arhitekata, na prostoru i materijalima nije se štedjelo, jer za „radničku klasu ništa nije moglo biti preskupo“. Program i unutarnja organizacija institucije bili su na tragu koncepta o „svestranom razvoju ličnosti“ radnog čovjeka kao proizvođača, samoupravljača te konzumenta i stvaratelja kulturnih dobara. Na tom konceptu ustrojene su jedinice formalnog i neformalnog obrazovanja radnika: osnovna škola za odrasle, srednja radnička škola (svojevrsna radnička gimnazija), viša kadrovska škola koja je obrazovala kadrovske stručnjake u tvornicama (nešto poput današnjih stručnjaka za razvoj ljudskih potencijala), viša tehnička škola za sigurnost na radu (iz koje je izrasla današnja Visoka škola za sigurnost), te tzv. granski centri koji su osposobljavali zaposlene za pojedina radnička zanimanja. Njihova je suradnja s centrima za obrazovanje u velikim poduzećima bila jedna od temeljnih karakteristika sveučilišta.

Pored ovih formata usredotočenih na opće i profesionalno obrazovanje zaposlenika u tvornicama djelovale su ustrojbene jedinice što su korespondirale s potrebama druga dva društvena podsustava: političkim i kulturnim. *Centar za samoupravljanje* provodio je neformalno obrazovanje zaposlenih za samoupravne funkcije te sudjelovao u istraživanjima samoupravljanja u poduzećima. *Centar za kulturu* provodio je kulturne akcije u poduzećima diseminacijom knjige i organizacijom kulturnih priredbi. Njegova knjižnica bila je nedosegnutim uzorom drugim srodnim institucijama. *Filmski i kazališni klub* bili su promotori vrhunskih predstava namijenjenih ne samo radništvu nego i građanstvu. *Časopis 15 dana* imao je kulturni status na kulturnoj sceni grada i šire. Centar za izdavačku djelatnost objavljivao je udžbenike i skripta za nastavu u školama RANS-a te časopis *Radnik i obrazovanje*.

Perjanica RANS-a bio je *Zavod za industrijsku andragogiju*, zamišljen kao razvojna jedinica institucije, ali je s petnaest stalno zaposlenih istraživača bio najveća istraživačka jedinica u polju obrazovanja odraslih u tadašnjoj državi, pa je njegov utjecaj bio znatno širi. Njegovi istraživači sudjelovali su u nacionalnim istraživačkim projektima obrazovanja čiji su nositelji bili ekonomski instituti i zavodi za produktivnost. Pri tome su korištena iskustva zapadnih zemalja u području obrazovanja odraslih transferirana međunarodnom suradnjom. Zavod je bio osposobljen pružati instruktivnu pomoć srodnim institucijama u zemlji i zemljama u razvoju. Istraživači zavoda razvili su i primjenjivali koncept andragoškog (obrazovnog) ciklusa, što je prepoznat kao onaj element andragoške teorije po čemu se ona razlikuje od pedagogije.

Istraživači su u programiranju obrazovanja u tvornicama koristili TWI pristup (*Training Within Industry*) što je razvijen o zemljama Zapada. Programiranje osposobljavanja u poduzećima provodilo se prema željenim ishodima, što je danas prihvaćena paradigma kurikularne reforme. U takvoj sredini formirali su se stručnjaci od kojih je znatan broj nastavio svoje karijere kao sveučilišni nastavnici i u tijelima prosvjetne vlasti (od pet autora prve hrvatske *Andragogije*, troje je stasalo u Zavodu). Zbog navedenih značajki RANS je u ono vrijeme bio atipična institucija što je bila predmetom međunarodnog zanimanja i danas je predmetom kulturološkog istraživanja. Moglo bi se zaključiti da je uloga tadašnjeg Radničkog i narodnog sveučilišta „Moša Pijade“ bila predvodnička u razvoju teorije i prakse obrazovanja odraslih u Hrvatskoj.

Pučko otvoreno učilište u samostalnoj Republici Hrvatskoj

Promjenom društvenog konteksta nakon 1990. godine mijenja se karakter cijelog obrazovnog sustava pa tako i institucija za obrazovanje odraslih. U promijenjenom obrazovnom krajoliku mijenja se mjesto i uloga Pučkog otvorenog učilišta Zagreb. Mijenjaju se ciljevi obrazovanja, obrazovna politika i njezini instrumenti. Izlaskom iz Jugoslavije i „vraćanjem Europi“, društvo se trebalo „europeizirati“ i modernizirati. Sustav obrazovanja odraslih trebalo je rekonstruirati pri čemu se, dakako, s tim u vezi postavljalo pitanje u kojoj mjeri zatečeni sustav treba razgraditi, a na kojoj ga strategiji treba

dalje razvijati kako se u funkciji njegove „deideologizacije“ ne bi poništila ona njegova postignuća koja su bila civilizacijski napredna i teorijski osmišljena.

Promjene su započete promjenama obrazovnog zakonodavstva koje nisu bile temeljene na nekoj eksplicitnoj obrazovnoj strategiji. Implicitna se pak obrazovna strategija više sastojala u retraditionalizaciji nego modernizaciji sustava kako bi se provelo njegovo pražnjenje od socijalističkih ideoloških sadržaja, a implementirali oni što doprinose jačanju nacionalnog identiteta. Fokus obrazovne politike bio je na školovanju mladih dok je obrazovanje odraslih bilo marginalizirano tako da je stručna razvojna infrastruktura obrazovanja odraslih gotovo nestala.

Zavod za andragogiju nestao je početkom devedesetih godina. Zavod za školstvo u kojem su djelovali savjetnici za obrazovanje odraslih (sve bivši zaposlenici RANS-a) ukinut je 1994. godine, Andragoški centar je sve slabije funkcionirao. Specijalizirani andragoški časopis s dugom tradicijom što ga je pod nekoliko različitih naziva izdavao Andragoški centar (Obrazovanje odraslih, Andragogija, Thélème) nestao je 1995. godine. Studij andragogije nije pokrenut, a poslijediplomski studij andragogije iz osamdesetih godina nije ponovljen. Zastupljenost kolegija što se odnose na obrazovanje odraslih u studijima društvenih znanosti na hrvatskim sveučilištima je zanemariv (simboličkom je satnicom zastupljen samo u studiju pedagogije). U tim okolnostima obrazovanje odraslih se kao djelatnost nije dovoljno profesionaliziralo što je ograničavajući čimbenik unapređivanja njegove kvalitete. Jedinu nositelji profesionalizacije preostala je Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta i Hrvatsko andragoško društvo koje organizira stručne skupove s temama o obrazovanju odraslih. Ono izdaje *Andragoški glasnik* što je preostao jedinim stručnim i znanstvenim glasilom struke.

U međuvremenu je spontani proces europeizacije zahvaćao hrvatsko društvo što je zahtijevao i modernizaciju obrazovanja. Konceptija cjeloživotnog obrazovanja postaje sve poznatija i primijenjena je u *Strategiji obrazovanja u 21. stoljeću (Bijeli dokument o hrvatskom obrazovanju, Vlada RH, 2001.)*. No društvo još nije spremno za njezinu stvarnu primjenu. Reforma obrazovanja projektirana na tim osnovama 2001-2002. godine biva odbačena. Slijede pokušaji parcijalnih promjena sustava koji se ne temelje na dosljednoj operacionalizaciji ideje cjeloživotnog učenja. Najznačajnijim zagovarateljem obrazovanja odraslih i pokretačem razvojnih inicijativa u području ostaje Hrvatsko andragoško društvo, osnovano 1996. godine, a njegovi su najvažniji provoditelji otvorena pučka učilišta i obrazovni djelatnici u poduzećima. Jedna od najvažnijih inicijativa koja je ostvarena u tom razdoblju bila je osnivanje *Agencije za obrazovanje odraslih* (kasnije integrirana s Agencijom za strukovno obrazovanje) što je postala važan akter na andragoškoj sceni. HAD i Agencija trajno se zalažu za profesionalizaciju područja i provode ju putem domaćih i međunarodnih andragoških konferencija i seminara za djelatnike u obrazovanju odraslih.

Obrazovanje odraslih provode raznolike institucije: pučka otvorena učilišta, što su nastala transformacijom bivših radničkih i narodnih sveučilišta, obrazovni centri u velikim poduzećima, odnosno njihovi odjeli za razvoj ljudskih resursa, strukovne škole, više škole i novoosnovana veleučilišta te sveučilišta putem poslijediplomskog obrazovanja.

Osnivaju se i privatne andragoške organizacije koje odgovaraju novim potrebama kao što su osposobljavanje za informacijsko-komunikacijsku tehnologiju i strane jezike. No, s druge strane, kao posljedica deindustrijalizacije i nedosljednog prijelaza na tržišno gospodarstvo, slabi obrazovna funkcija radnih organizacija. Učešće odraslog stanovništva u nekom obliku obrazovanja, oko četiri je puta manja od europskog prosjeka (prema podacima Državnog zavoda za statistiku ono iznosi oko 3% u odnosu na cca 12% što je europski prosjek). Promjene koje su nakon 1990. godine nastale u hrvatskom gospodarstvu, političkom sustavu i kulturnoj politici odrazile su se na ulogu i programsku orijentaciju pučkih otvorenih učilišta. Neke su potrebe ostale, neke ranije potrebe su nestale, a nove su se pojavile. Programi stručnog osposobljavanja i za prekvalifikaciju što reflektiraju potrebe artikulirane na tržištu rada, neformalno učenje stranih jezika, umjetničke radionice, obrazovanje starijih osoba, ostaju i jačaju. Uloga pučkih učilišta u malim sredinama je i nadalje specifična; ona ostaju središtem njihovog kulturnog života.

Novi izazovi i prilike Pučkog otvorenog učilišta

Europeizacija obrazovanja što se sastoji u usklađivanju nacionalnih obrazovnih ciljeva i putova njihova ostvarivanja, intenzivira se nakon 2000. godine. Tome pridonosi usvajanje dobre prakse naprednijih obrazovnih sustava, pri čemu su nacionalne vlasti suverene u tome koje će njezine elemente i na koji način primijeniti. Poveznica ili „najmanji zajednički nazivnik“ nacionalnih obrazovnih politika i strategija njihove primjene je koncepcija cjeloživotnog učenja koja proistječe iz potreba društva i ekonomije utemeljene na znanju. „Društvo znanja“ je pojam koji je u Hrvatskoj razglašen tijekom prvog desetljeća ovoga stoljeća. On se sastoji u tome da se novo znanje proizvodi i primjenjuje svugdje gdje se živi i radi, što pretpostavlja trajno učenje odraslih kojim oni stječu ne samo profesionalne kompetencije, nego i osposobljenost za demokratsko građanstvo, društvenu koheziju i uključivanje društveno marginaliziranih. Nove kompetencije trebaju osigurati održivi razvoj što znači ekološko opismenjavanje i osvještavanje stanovništva. Četvrta industrijska revolucija, što kuca na vrata naprednih zemalja, nagovještuje pak nove obrazovne izazove i nove obrazovne mogućnosti odraslih što izlaze iz činjenice da će biti „sve više ljudi nego rada“. Zajamčeni temeljni dohodak i skraćenje radnog tjedna nadaju se kao nove civilizacijske stečevine s dalekosežnim obrazovnim implikacijama. U tom kontekstu andragoške institucije dobivaju nove zadaće i mijenjaju svoj profil.

Gdje se u tom sklopu društvenih čimbenika nalaze pučka otvorena učilišta u Hrvatskoj i kako oni djeluju na njihovu ulogu? Je li u Hrvatskoj ovakva budućnost već počela i bi li i u kojoj mjeri Pučko otvoreno učilište moglo dinamizirati navedene budućnosne procese. Iako je obrazovanje u nekoj mjeri autonomna djelatnost, ono je u toj mjeri spregnuto s funkcioniranjem okoline, da na postavljeno pitanje nije moguće odgovoriti bez da se ne uzme u obzir hrvatska situacija i razvojni trendovi u njoj. Kao što izlazi iz polit-ekonomskih analiza Hrvatska nije dovršila ni ekonomsku ni političku (demokratsku) tranziciju. Gospodarstvo nije postalo kapitalističko, a društvo je obilježeno

demokratskim deficitom. Ekološki problemi se gomilaju, nezaposlenost mladih je velika i stanovništvo se iseljava. To je kontekst u kojemu se nalazi obrazovanje odraslih i u kojemu funkcionira Otvoreno pučko učilište Zagreb. S druge strane, kako se obrazovanje (uz znanost) proglašava svojevrsnom panacejom, moglo bi se pomisliti kako obrazovanju (odraslih), pogotovo u zemlji koja želi što prije sustići naprednije EU zemlje, zapravo cvatu ruže. Takvom očekivanju pridonosi i univerzalno prihvaćena misija obrazovanja odraslih što se sastoji u tome da se osobno i društveno blagostanje postigne tako da se odrasle ljude osposobi ne samo za to da nešto mogu (stječući razne kompetencije), nego i tako da postanu ono za što ih je priroda nadarila (ostvarivanjem individualnih potencijala).

Kao i svaka dugoročna vizija, tako se i ova, ostvaruju postupno tako da se najprije postignu ciljevi kraćeg dometa. Hrvatska zbilja što smo ju naznačili, zato nalaže obrazovne prioritete od kojih ćemo navesti sljedeće: uspješnije usklađivati obrazovanje s potrebama rada pri čemu andragoška učilišta imaju iznimnu korektivnu i proaktivnu ulogu. Trebaju se očekivati novi sadržajni iskoraci u dva područja koja izlaze iz koncepcije održivog razvoja i međunarodno su prepoznati: inaugurirati i širiti „građanski odgoj odraslih“, kojim se osposobljavaju za demokratsko građanstvo kako bi postojeći demokratski sustav mogao u većoj mjeri ostvariti svoj razvojni potencijal. Drugo novo zahtjevno područje obrazovanja odraslih je ekološki odgoj kako se ekološka svijest ne bi razvijala pretežno iskustveno, tj. reaktivno, što je najskuplji način učenja u tom području. Valja podsjetiti da neformalno ekološko obrazovanje odraslih ima najveći povrat investicija jer reducira iracionalno, a osposobljava za racionalno odlučivanje u tom području. Opće i kulturno obrazovanje, kao i obrazovanje osoba treće životne dobi, dakako, i nadalje ostaju konstante u djelovanju pučkih otvorenih učilišta. Ostvarivanje ovakvog plana ovisi o mnogim čimbenicima, no temeljni je preduvjet stvaranje društvene svijesti o tome što je uopće obrazovanje odraslih i koja je njegova uloga u ostvarivanju koncepcije cjeloživotnog učenja bez kojega održivi razvoj nije moguć.

Kako se stvarno razumije obrazovanje odraslih, kojeg se proglašava važnim čimbenikom osobnog i društvenog razvoja, vidi se u tome koja se njegova područja i oblici smatraju važnima, kako je ono zakonski regulirano i financirano i u kojoj je mjeri zastupljeno u aktualnim reformskim procesima. S tim u vezi moguće je konstatirati da u nas postoje iskrivljene predodžbe već o tome što je sadržaj i kako se ostvaruje obrazovanja odraslih. Uglavnom se radi o reduciranim shvaćanjima koncepta obrazovanja odraslih što se očituju u svođenju obrazovanja odraslih na njihovo strukovno obrazovanje i na formalno obrazovanje (školovanje) uz zanemarivanje drugih oblika cjeloživotnog učenja (neformalnog obrazovanja i iskustvenog učenja). Uz to, zanimljivo je da se cjeloživotno učenje često poistovjećuje s obrazovanjem odraslih, iako bi već iz njegova naziva trebalo biti jasno da ono znači učenje tijekom čitavog života, a ne samo u odraslosti. Znakovito je također da je u aktivnostima resornog ministarstva fokus na školovanju djece i mladih, dok se obrazovanje odraslih jedva spominje. Ono je više zastupljeno u nastojanjima poslodavaca koji ga percipiraju čimbenikom konkurentnosti poduzeća. Tome bi trebale pogodovati reforme ostalih društvenih sektora za koje se zalažu (javne uprave, sudstva,

obrazovanja i drugih) koje bi za tzv. realni sektor značile stvaranje povoljnijeg razvojnog okružja. Nereformirano društveno-ekonomsko okružje smanjuje interes poduzeća za trajno obrazovanje svojih zaposlenika jer je u njemu proces kadroviranja kontaminiran izvanstručnim kriterijima. U tom kontekstu djeluju institucije za obrazovanje odraslih pa njihova orijentacija i učinkovitost dobrim dijelom ovisi o tome što se u njemu događa i kakvo je obrazovno značenje najavljenih i očekivanih društvenih promjena. One su izazov i prilika za andragoška učilišta, među kojima Pučko otvoreno učilište Zagreb ima mogućnost igrati važnu ulogu u promoviranju dobre prakse obrazovanja odraslih, a stručnim priložima doprinosti njezinoj teorijskoj refleksiji.